

háztörténet és az utókor számára. Ám a mind elnagyoltabbá vált előadás emlékképéből a befejező jelenet teljesen elhalványult.

Csupán egyetlen jelenet él bennem.

A háttérben, kissé jobbra, szálkásan szúrt be az idilli környezetet megteremteni igyekvő látványba a budi — a megrögzött színházi józslést kihívó ötlet merészségével.

Együtt, egymás mellett szoronganak Tót úr és az Őrnagy úr. Kezüikben sörösflaskók. Az Őrnagy átfogja a tűzoltó vállát. Kedélyesen-barátságosan akar mosolyogni, de csak egy farkasvigyor sikeredik tőle. Tót úr fedetlen fejjel, a szidolozott sisak a lába mellett, dús kefebajusszal, bukcsiját odahajtja az Őrnagy úr vállára, arcára: pihen, és jólesik neki az ideiglenes fegyverszünet. Arcán alig látható mosoly, szeme lehunyva — talán néhány pillanatig alszik, mint amikor a leves hűlését várja a terített asztalnál.

Hátuk mögül galambos-hímes falvédő fele-harmada mutatja magát...

Jelképes erejű díszlettörődék.

Egy életforma és a fölötte-mögötte lebegő vágyak bizarr találkozása.

A későbbi Őrkény-drámák és „hősök” rendre visszatérő kettőssége fogalmazódott meg Rajkay György ötletében.

GEROLD László

K Ö N Y V E K

ÚJ REGÉNY — „ÚJ VILÁG”

Brasnyó István: *Família*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979

Már Brasnyó István kisp prózáiban, novelláiban is szembetűnő volt az író kivételes hangulatteremtő képessége. Egy-egy pillanat, jelenség, tárgy hangulatát ragadta meg azokban, mintegy kimerevítve őket mindennapi használhatóságuk, funkciójuk szokványos szerepköréből. Egy-egy arcvonást, az emberi test valamely mozdulatát emelte ki, megint a megszokás rendszeréből, és írta körül hangulattal, az atmoszféra oly tűnékeny, változékony jeleivel. A kisp prózában kifejlesztett hangulatteremtő írói eljárás a *Famíliában*, Brasnyó István regényében kulminál. A hangulat itt nem háttere a regény történetének, vagy a kornak — harmincas évek —, amit felelevenít, s a regényben egymást követő, egymásra épülő emberi sorsoknak sem díszítő ornamentikája, hanem központi szerepet játszik, mindvégig a regény előterében van, mintha csak arról szólna a *Família*, hogy egy korszakban, egy földrajzi területen a hangulatnak mi-

féle változatai lehetségesek. A hangulatok leltározása egy időben és térben körülhatárolt területen — így lehetne, ha kedvelnénk a paradoxonokat, meghatározni a *Familiát* mint regényt.

Annál is inkább, mert a regény hangulati értékének történelmi távlata van és társadalmi jelentése. Alapját a „város”, vagy ahogyan egy helyütt a regényben áll, az „ösváros” képezi. Nyilván a hazai magyar irodalomból oly jól ismert *kisvárosról* van itt szó, és ennek a városnak mondjuk a *Pacsirta* óta mással fel nem cserélhető, össze nem keverhető hangulatáról, arról a *kisvárosról*, amelyben mindig egy *familia* — mondjuk Brasnyó regényének nem, vagy csak részben vérokonosságra épülő *famíliája* — és ezzel együtt egy sajátos, a város történetéből kövekező, s az utcákat, tereket, házakat változatlanul átható hangulat (a *familia* másik neve?) dominál? Mert valóban történelmileg meghatározott hangulat, *família*, város ez, melynek gyökereiig hatol le Brasnyó István, más szóval a *kisvárosi* mitológia oly sokat emlegetett, de oly ritkán megragadott világába. A két háború közötti Bácska az a világ, amely kitermelte ezt az egész regényt átható s az egész regényt szorosan egybefűző hangulatot.

Mert a *Familia* szerkezetét, felépítését is ez a hangulat határozza meg. Így nem is oly könnyű rekonstruálni a regény epikai világképét, hiszen — látszólag! — önálló részletek halmaza csupán, minduntalan megtöri az idő kontinuitását, nincs is benne szó az idő folytonosságáról (a regény előbbi időpontban kezdődik és későbbiben fejeződik be), de hőse sincs, csak hősei vannak, szüzségét nem lehet egyetlen mondatba összefoglalni — ugyanakkor azonban (ennek ellenére vagy éppen ezért?) minden sorának, mondatának és fejezetének azonos hőfokú izzása (hangulata) van.

Eszelősök, elbukottak, siker- és csődemberek, elkurvultak, reményüket vesztek, illúziólovagok, mindenféle erőktől sodortatottak leverő világa ez. Hősei mindig a lét és a nemlét határán mozognak, mindig oly közel a halálhoz, hogy életük nem több, mint a halál (az elnémulás, a kipusztulás) előjele, rendszerint — persze — viharos, baljóslatú előjele. Konkrét történelmi események, a harmincas évek, a királygyilkosság, az állambiztonsági törvény, a növekvő számú fasizta-rokonszenvező, s ebből következően a gyűlölködés és bosszúvágy tényei között élnek kocsmákban, bordélyokban, üzletekben, hónapos szobákban, az utcán, udvarokon, mégpedig úgy, mintha semmiről sem tudnának, mintha az, ami körülöttük oly kegyetlen gyorsasággal történik meg, nem is velük történne, mintha módjukban lenne egyre távolabbra menekülve élniük saját szatócs és vidéki újságíró-, postáskisasszony és örömlány-, kereskedő és szépléleksorsukat. Alig vesznek tudomást reményvesztettségükről, könnyörtelen kiszolgáltatottságukról.

Mindez, ez a pokoli forgatag, a harmincas évek társadalmi diagnózisa is. A rettegés, a megsejtett, de nem tudatosult rémület, a szorongás és az egyéniségromboló kábulat, a mindent átható, nemegyszer a perverzitás határán mozgó szexualitás, a bűnöket erényekké váltó közerköics,

a kilátástalanság és a szenvedésre való képtelenség, az élet vállalásának hiánya határozza meg a két háború közötti világ közérzet-szintjét a *Família* tanulsága szerint.

Mégsem tekinthető történelmi regénynek. Túl sok benne a líraiság, a belső indulatoktól túlfűtött és ezért véget nem érővé duzzasztott mondat, a kinagyítás és ezzel párhuzamosan az elhagyás, túl sok a jelző és jelzős szerkezet, nemegyszer metaforák láncolatán fut, arra is épül a nem éppen gördülékeny cselekmény. Persze, miért lenne gördülékeny, és egyáltalán, mi az, hogy gördülékeny? Mindez olyan meghatározója a *Familiának*, ami — tekintet nélkül a regény történelmi és társadalmi hátterére és összefüggéseire, s függetlenül földrajzi körülhatároltságától — „kiemeli” a történelmi regény aránylag stabil normarendszeréből, ugyanakkor pedig Faulkner, Márquez, Marguerite Yourcenar (vagy részben Musil) hasonló regényvállalkozásainak modelljéhez és világához közelíti. Vannak tehát példaképei a *Familiának*, de követésre és példára méltó elődök ezek, nyomaik pedig elég távoliak ahhoz, hogy csak emlékképként és ne normaként legyenek jelen.

Az a tény, hogy a *Família* — éppen stílusmeghatározói, felépítése és domináns hangulati értéke miatt — „kilép” a történelmi regény kereteiből, nem jelenti azt, hogy kilép a történelemből is. Sőt! A történelemről — minthogy irodalomról van szó! — éppen így, külön világot teremtve, sajátos (irodalmi) meghatározókkal felvértezve, a stilisztikai áttételek és közvetettségek, a szemantikai ártértékelések és áthatások eszközeivel mond (mondhat el) a történelemkönyv számára érdektelen, az emberi érzékenység és múltértelmezés számára pedig nélkülözhetetlen tényeket és adatokat. Ezért vált a *Familiának* megkülönböztető erényévé a nyelvi „megdolgozottság”, az írói „kiterveltség”, a lírai viszonylagos dominációjá az epikai, a prózai fölött.

Említettem, a *Familiának* nincs hőse, csak hősei vannak, de ezek sem regényhősök a szó hagyományos értelmében, hiszen sohasem értesülünk egész élettörténetükről, vagy csak néhány esetben, hanem magatartások, gesztusok és életvitelek megtestesítői, erények és bűnök viselői, akik legtöbbször menekülnek, de egy helyben maradnak, hiszen nem léteznek számukra a megmenekülés reménye; menedékül ezért lesz a menedékként sohasem reális illúzió, álom, emlékezés és a szexualitás. Egy sor „erotikus novella” épült be, aligha kell hangsúlyozni, hogy szervesen a *Família* szövegébe, hiszen a lét és nemlét között állandóan „lebegő” hősök erkölcsi és egzisztenciális lerombolódásának dokumentumai ezek a regényszegmentumok. A jugoszláviai magyar regényírás Brasnyóéhoz hasonló nyíltsággal és közvetlenséggel még nem szólt a szerelem nélküli szexről. Valójában a szerelemmel teltétről sem. Ezért tűnhetnek néhol Brasnyó erotikától terhes és „nedves”, vég nélküli mondatai eltűlőttaknak, holott csak az előzmények, a viszonyítások hiánya miatt ilyenek.

Van azonban a szexnek még egy funkciója a *Familiában*. A *Família*,

láttuk, megszünteti a regényhőst mint integrális személyiséget, beilleszkedésre alkalmatlannak tartja, darabokra tördeli; egyetlen hős egy-egy tulajdonságát egész emberalakká formálja, ami lényegében azt jelenti, hogy a regénynek *egyetlen*, konkrét alakot ugyan nem öltő, de mindenképpen körvonalazható — vagyis: *fiktív*, a regény világképében közvetlenül be nem mutatkozó — hőse van: az emberi szellem és test, az emberi lét és létezés lehetősége egy adott történelmi és társadalmi helyzetben, egy kijelölt földrajzi térségben. A megszüntetett regényhős tehát a regény jelentésének formájában tér vissza, természetesen felismerhetően, de az egyértelmű körülírhatóság minden reménye nélkül. Egy sajtós epikai modellt alkot ezáltal a *Família*, szokatlan — és nem tagadom: esetleg vitatható — regényformát. Annál is inkább, mert a mi irodalmunkban, egyelőre, társtalan mű. Azt azonban teljes bizonyossággal állíthatom, hogy Brasnyó István, regényével, a hazai magyar regényírás számára új, ez ideig nagyrészt ismeretlen területeket hódított meg, mind a történelem viszonylataiban, mind pedig az emberi élet egyre veszélyesebb összetettségének területein, de nem utolsósorban az írás, a regényírás gyakorlata és a regényfogalom elméleti kereteiben.

BÁNYAI János

SZOKÁS ÉS HIEDELEM

Jung Károly: *Az emberélet fordulói*. Gombosi népszokások. Újvidék, Forum, 1978

Jung Károly verseivel már évek óta jelen van szellemi életünkben. Néprajzi érdeklődésének *Az emberélet fordulói* című monográfiával adott kifejezést, melyben Gombos szokás- és hiedelemvilágát vizsgálva az ember életének nagy fordulói közül a születés, házasság és halál bonyolult kérdésköreit tárja az olvasó elé. Hogy gyűjteménye nem véletlen kirándulás a néprajz területére, erről meggyőződhetünk dr. Voigt Vilmos budapesti egyetemi tanár értékelő utószavából „... az olvasó a legteljesebb magyar szokásleírást tartja kezében: nem csak a jugoszláviai magyar, hanem egyáltalán a magyar néprajzkutatás ilyen áttekintést még nem tett közzé...” A jugoszláviai magyar néprajzkutatásban elszórt tanulmányokkal, hiedelem-közlésekkel már találkoztunk, *Az emberélet fordulói* azonban a szokásvilág egészének bemutatása.

A monográfia Jung Károly magiszteri értekezéseként készült el aránylag rövid idő alatt. Az előszóból megtudtuk, hogy anyagát 1976 nyarán és kora őszén gyűjtötte, majd 77-ben ellenőrző szempontú utógyűjtést végzett; így került szalagra a szokások és hiedelmek számos újabb variánsa, melyeket csak akkor vett tekintetbe, ha új adattal szolgáltak. A